

Legújabb esetek az elévülésről az uniós- és állami támogatások, az uniós versenyjog és fogyasztóvédelem terén

Csehi Zoltán*

Bíró György professzorra tisztelettel emlékezve olyan témát választottunk, amely munkásságának egyik fontos területéhez, az elévüléshez kapcsolódik. Az elévülés jelentőségének felfedezése a polgári jogkodifikációjához kapcsolódott, napjainkban az európai unió jogában egyre nagyobb jelentőséggel bír, így az állami támogatások, a fogyasztóvédelem és a versenyjogi jogsértések magánjogi érvényesítése során.

Kulcsszavak: elévülés kezdő időpontja, magánjogi-közjogi igényérvényesítés, follow-on kártérítési keresetek, uniós támogatások visszakövetelése, jogellenes állami támogatások visszatéríttetése, fogyasztóvédelem és elévülés

Latest cases concerning prescription issues in the fields of EU grants, state aid, EU competition law, and consumer protection

In respectful memory of Professor György Bíró, our chosen topic concerns one of the important themes of his scientific work: the prescription. The discovery of the significance of the prescription was connected to the re-codification of the civil law, and today it is becoming a more and more important issue in the law of the European Union, in the context of state aid, consumer protection, and the private enforcement of competition law infringements under EU law.

Keywords: commencement of prescription, public law–private law enforcement, follow-on damages action, recovery of wrongly paid EU grants, forced recovery of unlawful state aid, consumer protection and prescription

<https://doi.org/10.32980/MJSz.2025.3.9>

Bíró György professzorra tisztelettel emlékezve olyan témát választottunk, amely munkásságának egyik fontos területéhez, az elévüléshez kapcsolódik.¹ Az elévülés

* LL.M. (Heidelberg), egyetemi tanár, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Jog- és Államtudományi Kar; az Európai Unió Bíróságának bírója.

¹ Bíró György: Az elévülés szabályai az új Ptk.-ban, In: *Ünnepi tanulmányok Prugberger Tamás professzor 70. születésnapjára* (szerk. Csák Csilla), Miskolc, Novotni Alapítvány, 2007. 50-60. o.; Bíró György: A kötelmi jog alapintézményei – Az elévülés. In: *A magánjogi kodifikáció eredményei: Miskolci konferenciák 2006-2007*. Tanulmánykötet. (szerk. Pusztahelyi Réka), Miskolc, Novotni Alapítvány, 2008. 241-255. o.; Bíró György: Az elévülés intézménye. In *Publicationes Universitatis Miskolciensis Series Juridica et Politica* XXVI. évf. 2008/2. kötet, 541-557. o.; Bíró György: Elévülés a mellékkövetelések és a járulékos követelések esetében (szerzőtárs: Pusztahelyi Réka), *Advocat*, Borsod- Abaúj-Zemplén Megyei Ügyvédi Kamara lapja, Miskolc XV. évf. 2012/1-4. szám, 6-14. o.

jelentőségének újra-felfedezése a polgári jog kodifikációjához kapcsolódott, napjainkban az európai unió jogában egyre nagyobb jelentőséggel bír. Az állami támogatások, a fogyasztóvédelem, a versenyjogi jogsértések magánjogi érvényesítése során az elévülésre vonatkozó előzetes döntéshozatali eljárásokban született Európai Bírósági ítéletek gazdag termést mutatnak már napjainkra is, ebből kívánunk néhány újabb ítéletet bemutatni a tisztelt Olvasónak.

A jogszabályból fakadó kötelezettségek teljesítéséhez, a kötelezettségek követelhetőségéhez és kikényszerítéséhez elengedhetetlen, hogy a teljesítéshez, valamint a kötelezettségnek megfelelő magatartás megvalósításához a jogszabály pontosan határozza meg a határidőt, a rendelkezésre álló időt és annak lejártát. Ez a jogbiztonság egyik elengedhetetlen eleme. A jelen írás, melynek kiinduló alapja egy előadás,² ennek néhány aspektusát vázolja fel, hogy az Európai Unió jogában és az Európai Unió Bíróságának (EUB) legújabb esetjogában milyen kihívásoknak kell megfelelni a határidőkből és időtartamokból fakadó kötelezettségek bonyolulttá váló hálójában.³

1. Uniós támogatások visszakövetelése

Az EUB a C-657/23. számú ügyben⁴ 2025. április 10-én hozott ítéletében értelmezte a 1306/2013/EU rendelet⁵ 54. cikkének időhatározását a 2988/95/EK rendelet⁶ és az alkalmazott cseh jogszabályok tükrében.⁷ Közös agrárpolitika keretében 2012-ben nyújtott támogatás cseh állam általi visszakövetelése képezi az ügy központi kérdését, és a visszakövetelés esetleges elévülésének vagy érvényesíthetőségének a bizonytalanságai a cseh közigazgatási bíróságok előtti ügyekben. A Cseh Köztársaság Vidékfejlesztési Programjának keretében (VFP) 2015-ben kifizetett kb. 210.000 eurónak megfelelő cseh koronában teljesített támogatás ellenőrzése során megállapították, hogy a támogatásból elkészült épületet nem az érintett üzleti tevékenységre használták és a támogatás teljes összegét vissza kell fizetni. A jogorvoslatok és a bírósági felülvizsgálat során a 1306/2013/EU rendelet 54.

² A jelen előadás az EUB legújabb eseteit mutatja be, folytatva a Szerző 2023. június 2-án az NKE-en szervezett konferencia keretében tartott előadást („Az uniós fogyasztóvédelem bírói fejlesztésének irányairól”), mely utóbbinak a témája az uniós jog fogyasztóvédelmi szabályainak adminisztratív és a magánjogi úton történő kikényszeríthetőségéről szólt, az akkori aktuális bírói esetek tükrében.

³ Az elévülésről európai kitekintéssel: Remien, Olivier (Hg.): *Verjährungsrecht in Europa – zwischen Bewährung und Reform*, Tübingen, Mohr Siebeck, 2011, valamint Reinhard Zimmermann: *Comparative Foundations of a European Law of Set-Off and Prescription*. Cambridge University Press, 2002.

⁴ A C-657/23. sz. Ministerstvo zemědělství-ügyben 2025. április 10-én hozott ítélet (ECLI:EU:C:2025:263)

⁵ Az Európai Parlament és a Tanács 1306/2013/EU rendelete (2013. december 17.) a közös agrárpolitika finanszírozásáról, irányításáról és monitoringjáról és a 352/78/EGK, a 165/94/EK, a 2799/98/EK, a 814/2000/EK, az 1290/2005/EK és a 485/2008/EK tanácsi rendelet hatályon kívül helyezéséről (HL L 347., 2013.12.20., 549–607. o.)

⁶ A Tanács 2988/95/EK, Euratom rendelete (1995. december 18.) az Európai Közösségek pénzügyi érdekeinek védelméről (HL L 312., 1995.12.23, pp. 1–4. o.)

⁷ Az előzetes döntéshozatali kérdés ekként szól: Úgy kell-e értelmezni az [1306/2013] rendelet 54. cikkének (1) bekezdését, hogy az e rendelkezés szerinti 18 hónapos határidő lejártá a tagállam azon jogosultságának [megszűnését] eredményezi, hogy a jogosulatlanul [kifizetett] összegeket a kedvezményezett visszafizettesse?

cikkének szabályában szereplő „18 hónapos” határidő értelmezésére került sor.⁸ Az alkalmazandó határidőt „tájékoztató”-nak, figyelemfelhívónak, vagy a Cseh Legfelsőbb Közigazgatási Bíróság korábbi ítéletei szerint elévülésnek kell minősíteni? A legfelsőbb bírói fórumon belül megfogalmazódott eltérő vélemények végül az EUB irányába egy előzetes döntéshozatali kérdés felvetését eredményezték a nevezett 54. cikk értelmezése tárgyában. Az EUB ítéletében akként tisztázta a 2988/95/EK rendelet és a 1306/2013/EU rendelet viszonyát, hogy az 1995-ös rendelet általános szabályokat és annak 3. cikke általános elévülési normákat tartalmaz, melyek valamennyi tagállamban alkalmazandó minimális határidőket jelentenek.⁹ Ehhez képest a 2013-as rendelet speciális szabálynak minősül, és a szóban forgó ügyben csak ez alkalmazandó. Ennek a rendeletnek az 54. cikke az Unió és a tagállam közti jogviszonyra vonatkozik, és nem alkalmazandó a tagállam és a jogosulatlan kifizetés kedvezményezettje közti kapcsolatra.¹⁰ Ebből eredően a kedvezményezett nem hivatkozhat erre a határidőre a tagállami visszatérítetési eljárásában, és a tagállam a 18 hónapos határidő lejártát követően is gyakorolhatja a visszafizettetés jogát a kedvezményezettel szemben.

A fent említett 2988/95/EK rendelet tárgyát képezi egy szintén Csehországból előterjesztett másik előzetes döntéshozatali kérelemnek¹¹ (C-539/24). Hasonlóan az előzőhöz, a cseh jog az uniós szabálynál hosszabb határidőt szab a költségvetési forrásból nyújtott támogatás visszakövetelésére, ha szabálytalanságot állapítanak meg annak felhasználásában.¹² Ráadásul a konkrét ügyben „vegyes” támogatásról van szó: árvízvédelmi intézkedésekről, nemzeti környezetvédelmi programról a Kohéziós Alapból, valamint a Cseh Köztársaság környezetvédelmi alapjából részesült támogatásról. Az adóhatósági ellenőrzést követően bíróság kiszabására került sor, melyet jogorvoslati úton támadott az érintett, és a közigazgatási bíróság első fokon

⁸ (1) A tagállamok a szabálytalanság és gondatlanság következtében jogosulatlanul teljesített minden kifizetést visszafizettetnek a kedvezményezettel 18 hónapon belül azt követően, hogy jóváhagyták a szabálytalanság tényét megállapító kontrolljelentést vagy hasonló dokumentumot, és adott esetben a kifizető ügynökség vagy a behajtásért felelős szerv azt kézhez kapta. A vonatkozó összegeket a visszafizetésre való felhívással egyidejűleg bevezetik a kifizető ügynökség által vezetett adósnnyilvántartásba.

⁹ Az ítélet 36. pontja

¹⁰ Az ítélet „rendelkező” része: „Az 1306/2013 rendelet 54. cikkének a 2988/95 rendelet 3. cikke (1) bekezdésének első albekezdésével összefüggésben értelmezett (1) bekezdését úgy kell értelmezni, hogy azzal nem ellentétes, ha az EMVA-ból származó támogatásból jogosulatlanul kifizetett összegeknek a kedvezményezettel való visszafizettetésére irányuló eljárás megindítható a szabálytalanság fennállását megállapító kontrolljelentés vagy hasonló dokumentum elfogadását és adott esetben a kifizető ügynökség vagy szerv általi átvételét követő 18 hónapos határidő lejártát követően is.”

¹¹ A C-539/24. sz. *Mikroregion Porta Bohemica*-ügy (folyamatban lévő ügy)

¹² A cseh bíróság által megfogalmazott három kérdés közül az első a következőképpen hangzik: „1) Lehetővé teszi-e az Európai Közösségek pénzügyi érdekeinek védelméről szóló, 1995. december 18-i 2988/95/EK, Euratom tanácsi rendelet:

a) az olyan nemzeti szabályozást, amely e rendelet 3. cikkének (3) bekezdése értelmében az ügyre vonatkozó határozat meghozatalára az e rendelet 3. cikke (1) bekezdésének negyedik albekezdéséből következőnél hosszabb határidőt (a jelen esetben tíz évet) ír elő, anélkül hogy kifejezetten külön határidőt írna elő az eljárás megindítására a 2988/95 rendelet 3. cikke (1) bekezdésének első albekezdésében szabályozottaknak megfelelően?

b) a tagállam által a határozathozatali határidő kezdő napjaként a szabálytalanság elkövetésének időpontja helyett a következő naptári év első napjának a meghatározását?”

megsemmisítette az adóhatósági határozatot jogvesztésre alapozva. Ez a bíróság a 2988/95/EK rendelet 3. cikke (1) bekezdésének négy éves jogvesztő határidejére alapította a bíróság megsemmisítését kimondó ítéletét, mivel ez a jogvesztő határidő már letelt.

2. Jogellenes állami támogatások visszatéríttetése

Az EUB előtti ügyekben a jogellenes állami támogatások ehhez képest eltérő struktúrájúak, hiszen ezekben az Európai Unió Bizottsága hoz határozatot a jogellenesség tárgyában és rendeli el a támogatások visszatéríttetését. A Bizottság által jogellenesnek minősített állami támogatásokat a támogatásban részesülő vállalkozásoktól vissza kell követelnie az érintett tagállamnak. De vajon az időtényező, az időmúlás, a támogatás nyújtása és a visszakövetelés közt eltelt idő – amely számos esetben sokszor éveket, sőt évtizedeket jelent – mennyiben befolyásolhatja a visszakövetelés kivételt nem ismerő uniós vasszabályát? A Bizottság döntése a tagállamnak szól, az a címzettje, a tagállam felé tartalmaz kötelezést, és annak tartalmát a tagállamnak kell végrehajtania, a jogellenes támogatást az érintett vállalkozásoktól vissza kell téríttetnie. A visszatéríttetést pedig a nemzeti (tagállami) jog szerint kell végrehajtani. Ezen a ponton kapcsolódik be az elévülésnek a speciális problémája, mert a visszatéríttetés a támogatás jellegétől és a tagállam jogrendjétől függően lehet adók módjára történő beszedés, de egyes esetekben polgári jogi követelés egyaránt. A visszatéríttetés alapja pedig a Bizottság határozata, amely a támogatások folyósítását követően sok évvel később születik meg.¹³

2.1. C-627/18. számú ügy. A 2020. április 30-án az EUB által kihirdetett C-627/18. számú ügyben¹⁴ – amely a belső piaccal összeegyeztethetetlen támogatási program Portugáliában történő végrehajtására vonatkozott –, a portugál polgári törvénykönyv elévülési szabályai kerültek az EUB elé. A mezőgazdasági szektort érintő hitelkeret-támogatást a portugál állam nem jelentette be a Bizottságnak. A portugál program alapján egyes termelők kamattámogatásban részesültek, melyeket a Bizottság határozatát követően a portugál államnak vissza kellett követelni. A Bizottság jogellenesnek minősítette ezt az állami támogatást és kamatostól rendelte el visszatéríttetését a kedvezményezettektől. Jóllehet a portugál adóhivatal adóvégrehajtást rendelt el, a késedelmi kamatok elévülésére – mivel nincs speciális szabály a portugál jogban ilyen jellegű követelésekre –, a portugál Ptk. 310. cikk d) pontjának öt éves elévülési szabályai alkalmazandók. Az uniós ítélet mérlegelte a

¹³ A C-627/18. sz. *Nelson Antunes da Cunha*-ügyben 2020. április 30-án hozott ítélet (ECLI:EU:C:2020:321) előzetes döntéshozatal iránti kérelme az Európai Unió működéséről szóló szerződés 108. cikkének alkalmazására vonatkozó részletes szabályok megállapításáról szóló, 2015. július 13-i (EU) 2015/1589 tanácsi rendelet (HL 2015. L 248., 9. o.) 16. cikke (2) és (3) bekezdésének, valamint 17. cikke (1) bekezdésének értelmezésére vonatkozik. Ebben az ítéletben az EUB megerősítette korábbi felfogását az állami támogatás visszatéríttetésével kapcsolatos elévülési kifogásokra.

¹⁴ A C-627/18. sz. *Nelson Antunes da Cunha*-ügyben, 2020. április 30-án hozotti ítélet (ECLI:EU:C:2020:321)

jogellenes állami támogatások visszatéríttetésének uniós jogi kötelezettségét, amely a versenyelőny megszüntetésének az elengedhetetlen eszköze, továbbá az elévülés funkcióját és célját. Az EUB az elévülés rendeltetésének alapvetően és egyedül a jogbiztonságot tekintette¹⁵, elfeledve az elévülés számos más funkcióját.¹⁶ De ezzel szembe állította azt a közérdeket, hogy a piac működését károsan befolyásoló támogatások hatásait meg kell szüntetni, amelynek egyetlen módja, hogy a jogellenes támogatásokat a korábbi helyzet visszaállítása érdekében vissza kell téríttetni¹⁷. Hogy tulajdonképpen miben is állna ez a bizonyos versenyelőny, amely a bizottsági döntés alapjául szolgál, lényegében az EUB előtt érdemben már nem vitatható. A joggyakorlat szerint nem is szükséges ezt a Bizottságnak bizonyítani, a jogsértéshez elegendő a verseny veszélyeztetésének a pusztá lehetősége is. Ehhez járul még, hogy az állami támogatások jogszerűsége csak abban az esetben áll fenn, ha azt az Unió joga szerint nyújtották. Az EUB szerint erről, mármint az uniós jog szigorú elvárásáról, minden uniós gazdasági szereplőnek, aki állami támogatást kap, tudnia kell, sőt, ezen túlmenően, az EUB szerint erről a gazdasági szereplőknek meg kell bizonyosodniuk, mielőtt élnek az állami támogatás lehetőségével. Csak annak tudatában veheti igénybe az állami támogatást egy vállalkozás, hogy az az uniós jog alapján jogszerű. De ha a vállalkozás olyan állami támogatásban részesül, amelyet jogsértő módon a tagállam nem jelentett be a Bizottságnak, akkor nem állhat fenn a bizalom a vállalkozás részéről annak jogszerűségét illetően. Ezek alapján a portugál állam visszakövetelési igényével szemben felhozott elévülési kifogás, amely a portugál Ptk. elévülési szabályain alapul, nem érvényesíthető az uniós jog környezetében.

A tényállás szerint a visszakövetelésre vonatkozó igény elévülése csak 2013. július 26-án szakadt meg, és az alkalmazandó elévülési szabályok alapján a 2008. július 26-át megelőző időszakra fizetendő kamatok elévültek, amely korlátját képezik annak az uniós jogi követelménynek, hogy a teljes jogellenes támogatást vissza kell téríttetni kamatokkal együtt. A kifizetések 1994-ben történtek, a Bizottság határozata 1999-ben született meg. A portugál elévülés ellehetetleníti az uniós jogi visszatéríttetési kötelezettséget, de ez nem ütközhetsz azzal a szabállyal, amely az uniónak tíz éves határidőt ad a tagállammal szemben az eljárásra. Az uniós joggal összeegyeztethetetlen tagállami elévülési szabályt „figyelman kívül kell hagyni”. Egy nemzeti elévülési határidő nem járhat le előbb annál az időpontnál, mint amilyen időtartamon belül az Unió eljárhat a tagállammal szemben a jogellenes állami támogatás vizsgálatára, amely tíz év¹⁸. A szóban forgó ügyben a portugál hatóságok ráadásul csak meglehetősen késedelmesen, 2002-ben intézkedtek, majd 2009-ben kezdeményezték a visszakövetelést az érintett vállalkozással szemben, közel tíz évvel a Bizottság határozatát követően. Ennek következtében az időmúlás, és ebből fakadóan az elévülés az ítélet alapján úgy tűnik abból eredt, hogy a tagállami végrehajtás jelentősen késlekedett. Az EUB szerint a jogellenes állami támogatáshoz

¹⁵ Az ítélet 44. pontja.

¹⁶ Lásd ehhez: Pusztahelyi Réka: A követelés bírósági eljárásban való érvényesítése - egy elévülést megszakító ok margójára, *Miskolci Jogi Szemle*, 2014/2. 76–94. o.

¹⁷ Az ítélet 45. pontja.

¹⁸ Az ítélet 52. pontja.

kapcsolódó kamatok elévülése - ha a tagállam késedelmének tudható be – lehetetlenné teszi a támogatás teljes egészében való visszatéríttetését és így az uniós állami támogatási jog hatékony érvényesülését¹⁹. A Bizottság határozatának meghozatalát követően a támogatások kedvezményezettje „a továbbiakban nincs bizonytalan helyzetben”, azaz tudja, hogy a kapott pénzügyi előnye az uniós jogba ütközik. Ez eltér attól az esettől, amikor a támogatással érintett vállalkozás esetleg *nem* tudja a támogatás jogellenes jellegét, ott a jogbiztonság elve védheti a kedvezményezettet a visszatéríttetéssel szemben. De a jelen ügyben a támogatás kedvezményezettjeinek a „tudás”-a – a Bizottság 1999-es határozata alapján – is amellet szól, hogy az elévülésre nem hivatkozhatnak, az nem képezheti akadályát a visszatéríttetésnek. Másként fogalmazva, úgy is értelmezhető a döntés, hogy már 1999 óta ismert volt a portugál állami támogatás jogellenessége, ezért a visszafizetési kötelezettség elévülése ezen időpontot követően nem vethető fel. Jóllehet a késedelem az ügy leírása alapján a portugál államot terhelte, ennek ellenére a kedvezményezettek nem hivatkozhatnak érvényesen az elévülésre a saját államuk sok éves késedelmével szemben.²⁰

A C-627/18. számú ügy központi kérdése az volt, hogy az állami támogatásokra vonatkozó (EU) 2015/1589 rendelet 17. cikkének (1) bekezdésében előírt tízéves elévülési idő milyen viszonylatban alkalmazandó. Az EU és a tagállam, illetve adott esetben a tagállam és az érintett vállalkozás közötti jogellenes állami támogatás visszatéríttetésének időbeli korlátját is jelenti-e egyben. Az EUB – a rendelet (26) preambulumbekkezdéséből kiolvasható uniós jogalkotó szándékára is tekintettel –, a tíz éves uniós elévülési határidőt kizárólag a Bizottság és az általa hozott visszatéríttetési határozat címzett tagállama közötti jogviszonyokban mondta ki alkalmazandónak²¹. Az EUB ebben a döntésében megismételte korábbi ítélezési tézisét, amely szerint „a nemzeti eljárások alkalmazása nem akadályozhatja a hatékony verseny helyreállítását azáltal, hogy megghiúsítja a Bizottság visszatéríttetési határozatának közvetlen és hatékony végrehajtását”²².

Ebben az ítéletben megerősítette az EUB a vállalkozásokkal szembeni azon elvárását, hogy állami támogatás esetében meg kell bizonyosodniuk arról, hogy a felkínált támogatást a vonatkozó uniós eljárások betartásával nyújtották-e. Ennek hiányában az érintett vállalkozás nem hivatkozhat arra, hogy a támogatás szabályszerűségében bízott, és erre nem alapíthat jogokat, „nem állhat fenn jogos bizalom” arra vonatkozóan.²³

¹⁹ Az ítélet 56. pontja.

²⁰ Az ítélet rendelkező részének 2. pontja így szól: „A 2015/1589 rendelet 16. cikkének (2) bekezdését, amely szerint a visszatéríttetendő támogatás magában foglalja a kamatozat, és az ugyanezen cikk (3) bekezdésében foglalt tényleges érvényesülés elvét úgy kell értelmezni, hogy azokkal ellentétes a nemzeti elévülési idő alkalmazása a támogatás visszatéríttetésére, amennyiben e határidő az e támogatást jogellenesnek nyilvánító és a visszatéríttetést elrendelő bizottsági határozat meghozatala előtt lejárt, vagy amennyiben az elévülési idő eltelt, mégpedig elsősorban az e határozat nemzeti hatóságok általi végrehajtásának késedelmes jellege miatt.”

²¹ Az ítélet 33. pontja.

²² Az ítélet 23. pontja.

²³ Az ítélet 46. pontja.

Az EUB felfogásában a nemzeti elévülési szabály, amely akadályát képezi a jogosulatlan állami támogatás részbeni vagy egész történő visszatéríttetését, ellehetetleníti az uniós jog érvényesülését. Az uniós rendeletben a Bizottság rendelkezésére álló tíz éves elévülési idő és a nemzeti jogok visszatéríttetésére irányadó nemzeti jog számos esetben nem áll összhangban, mivel eltérőek az elévülések kezdő időpontjai, tényei, valamint eltérőek az elévülést megszakító vagy felfüggesztő tények. A két elévülési rendszer összeillesztése így eseti jelleggel az EUB-re marad jogértelmezés révén. A Bizottságot megillető tíz éves elévülést nem rövidítheti le nemzeti elévülési szabály, még akkor sem, ha az a tagállam és a vonatkozó vállalkozás közti viszonyban alkalmazandó. Az ezzel ellentétes nemzeti elévülést pedig a nemzeti bíróságnak figyelmen kívül kell hagynia.²⁴ Az érintett vállalkozásokat nem illeti meg az elévülési akadály a jogbiztonság elve alapján, mivel a jogosulatlan állami támogatás visszatéríttetésére irányuló uniós kötelezettség elsőbbséget élvez a nemzeti elévülési szabályokkal szemben, és a vállalkozások nem hivatkozhatnak a jogbiztonság elvére olyan jogszerzés védelmében, amely ellentétes az uniós joggal.

Némi ellentmondás feszül az EUB kettős – jelentősen eltérő elvárásában –, egyrészt azt érintően, hogy a vállalkozásoknak kellő gondossággal kell eljárniuk, amikor állami támogatást vesznek igénybe és saját maguknak ellenőrizniük kell annak jogszerűségét, beleértve azt is, hogy felmerülhet-e kétség azt illetően, az állami támogatást a Bizottsággal jóvá kellett volna hagyni, másrészt abban, hogy ugyanezen jogalanytól viszont nem várható el, hogy kellő időben érvényesítse jogait a támogatás visszatéríttetése iránt, ha a nemzeti elévülési szabályok az uniós rendelkezésekkel ütköznek.

2.2. T-724/22 és T-725/22 – Madeira²⁵ ügyek. Számos ügy érintette a portugál általános adótörvény 45. cikkének elévülési szabályát az uniós jog alapján megállapított jogosulatlan állami támogatás visszatéríttetésével kapcsolatban. Ezek az ügyek a Bizottság 2020. december 4-i 2022/1414 (SA.21259) határozatában megállapított állami támogatás visszatérítésével kapcsolatban indultak Portugáliában, és a támogatást kapó jogalanyok az ellenük indított végrehajtási eljárásban – és azok nemzeti bíróság előtti eljárásban – is hivatkoztak a visszakövetelés nemzeti jog szerinti elévülésére. Az (EU) 2015/1589 tanácsi rendelet 16. cikk (3) bekezdése²⁶ kimondja, hogy a visszatérítést a tagállamoknak késedelem nélkül, nemzeti joguk keretei között kell végrehajtani úgy, hogy az biztosítsa a Bizottság határozatának azonnali és hatékony végrehajtását, és ehhez szükség esetén átmeneti intézkedéseket is alkalmazhatnak, az uniós jog sérelme nélkül.

²⁴ Az ítélet 52. pontja.

²⁵ A T-724/22. és T-725/22. sz. *Madeira* egyesített ügyekben 2024. október 23-án hozott ítélet (ECLI:EU:T:2024:720).

²⁶ A rendelet 16. cikk (3) bek.: „Az Európai Unió Bíróságának az EUMSZ 278. cikke értelmében hozott határozatának sérelme nélkül, a visszatérítést késedelem nélkül és az érintett tagállam nemzeti joga szerinti eljárás keretében kell végrehajtani, feltéve, hogy e rendelkezések lehetővé teszik a Bizottság határozatának azonnali és hatékony végrehajtását. Ebből a célból és a nemzeti bíróságok előtt zajló eljárás esetén – az uniós jog sérelme nélkül – az érintett tagállamok meghozzák a jogrendszerük szerint rendelkezésre álló szükséges intézkedéseket, beleértve az átmeneti intézkedéseket is.”

Amint fentebb már láttuk, a portugál jogban nincs külön elévülési szabály a jogellenesen adott források, támogatások visszakövetelési igényének elévülésére, ezért az általános szabályok alkalmazandók. A funchali közigazgatási bíróság előzetes döntéshozatali kérelemmel fordult az EUB felé, vajon ez az általános portugál elévülési szabály összeegyeztethető-e az uniós joggal, amely eljárás még folyamatban van.

3. Versenyjogi tényállásból fakadó kártérítési perek

3.1. Heureka ügy. A versenyjog terén is új megközelítésekkel találkozunk a legújabb bírói döntésekben és főtanácsnoki véleményekben az elévülést illetően. 2022. június 22-i Volvo és DAF Trucks ítéletében²⁷ az EUB állást foglalt a 2014/104/EU irányelv²⁸ 10. cikkének jellegéről, nevezetesen, hogy az elévülés az anyagi jogi normának minősül az uniós szabályokban. Ezen túlmenően az irányelv időbeli hatályáról, időbeli alkalmazásáról is döntött az EUB. Ehhez az ügghöz szervesen kapcsolódik az EUB Heureka²⁹ ítélete. Mind a két ügy fontos abból a szempontból is, hogy az EUB miként tekint az elévülésre, és azt milyen szempontok alapján értékeli.

A 2024. április 18-án kihirdetett C-605/21. számú Heureka ügyben az EUB a cseh jog elévülésének a szabályait vizsgálta az uniós jog szempontjából. Az előzetes döntéshozatali eljárás az EUMSZ 102. cikknek, a 2014/104/EU irányelv 10. cikkének, 21. cikke (1) bekezdésének és 22. cikkének, valamint a tényleges érvényesülés elvének értelmezésére irányult. A cseh bíróságok előtt indult kártérítési per alapja a Bizottság által 2010 novemberében megindított versenyjogi eljárás a Google-al szemben, az online keresés területén fennálló erőfölénnyel való esetleges visszaélése miatt. Az EUB ítélete szerint az állítólagos jogsértés egységes gazdasági célt követő folyamatos magatartásban áll, mégpedig abban, hogy a Google saját árösszehasonlító szolgáltatását az általános keresési eredményei oldalain előnyösebben helyezte el és jelenítette meg annak érdekében, hogy a versengő árösszehasonlító szolgáltatások hátrányára növelje az ezen árösszehasonlító szolgáltatás felé irányuló forgalmat³⁰. A Bizottság eljárását lezáró határozatát 2017. június 27-én fogadta el, és a közvélemény számára 2018. január 12-én jelent meg ennek összefoglalója az Európai Unió Hivatalos lapjában. A Bizottság előtti eljárásban a cseh Heureka cég is részt vett egy cseh egyesületen keresztül.³¹ A Google megtámadta a Bizottság határozatát az Európai Unió Törvényszéke előtt, a Heureka pedig 2020. június 26-án keresetet indított a prágai városi bíróság előtt kártérítés iránt a Google ellen, mivel a Bizottság határozata megállapította, hogy a Google 13 tagállam piacán, köztük Csehországban, visszaélt piaci erőfölényével. A cseh bíróság előtti perben a Google arra hivatkozott, hogy a Heureka keresete elévült, mivel az

²⁷ A C-267/20. sz. *Volvo és DAF Trucks* ügyben 2022. június 22-én hozott ítélet (ECLI:EU:C:2022:494)

²⁸ Az európai Parlament és a Tanács 2014/104/EU irányelve (2014. november 26.) a tagállamok és az Európai Unió versenyjogi rendelkezéseinek megsértésén alapuló, nemzeti jog szerinti kártérítési keresetekre irányadó egyes szabályokról (HL 2014. L 349., 1. o.)

²⁹ A C-605/21. sz. *Heureka* ügyben 2024. április 18-án hozott ítélet (ECLI:EU:C:2024:324)

³⁰ Az ítélet 85. pontja

³¹ Az ítélet 18. pontja

alkalmazandó cseh kereskedelmi törvénykönyv elévülési szabályai értelmében, amelyek szerint a négyéves elévülési idő abban az időpontban kezdődik, amikor a károsult tudomást szerzett vagy tudomást szerezhette a kárról és a károkozó kilétéről, a Heureka kártérítéshez való joga legalább a 2013. februárja és 2016. június 25. közötti időszak tekintetében elévült³². Google szerint Heureka már a Bizottság határozata előtt tudomással bírt a jogsértésről és annak okozójáról, miután észrevételeket tett a Bizottság előtti eljárásban, ezért az elévülési idő a Bizottság határozata előtt már elkezdődött. A jogkérdést bonyolította, hogy időközben elfogadásra került a 2014/104/EU irányelv, amely 2014. december 25-én lépett hatályba, és az átültetési határideje 2016. december 27-én járt le. A cseh jogalkotó viszont csak késéssel ültette át ezt az irányelvet a nemzeti jogba.

A jogkérdés viszonylag egyszerű, melyik jogot kell alkalmazni a folyamatos jogsértésre: a korábbi, cseh kereskedelmi törvénykönyv elévülési szabályait, amikor a jogsértés elkezdődött, vagy az uniós irányelv rendelkezéseit, amikor a jogsértés befejeződött? A megkereső bíróság szerint nem a cseh kereskedelmi törvény, hanem a cseh Ptk. alkalmazandó a nemzeti jog alapján, annak 620. § (1) bekezdése szerint hároméves elévülési idő pedig akkor kezdődik, amikor a károsult tudomást szerez, vagy úgy tekinthető, hogy tudomást szerzett a jogsértés elkövetőjének kilétéről és az elszenvedett kárról. Folyamatos károkozás esetében a cseh Ptk. szerint a kár az egyes károkozó cselekmények, mint különálló tények alapján érvényesítendő és külön-külön érvényesíthető, és mindegyik károkozásra külön elévülés érvényesíthető³³.

Ha a korábbi, azaz a cseh nemzeti jogot kell alkalmazni a tényállásra, az előzetes döntést előterjesztő bíróságnak fenntartásai vannak ezen elévülési szabályoknak az irányelv 10. cikkének való megfelelésével kapcsolatban. Klasszikusan a nemzeti jog alá tartozó polgári jogi kérdésként is értelmezhető lenne a jogkérdés, amely a jogszabályok időbeli alkalmazásával kapcsolatos: a jelen tényállásra a korábbi elévülési jog vagy a később hatályba lépett uniós jogszabály alkalmazandó.³⁴ Abban az esetben, ha a korábbi cseh jogszabályt kell alkalmazni, akkor azt is vizsgálni kell, hogy folyamatos károkozás esetén mikortól számítandó az elévülés kezdő időpontja. A cseh bíróság négy kérdést fogalmazott meg az EUB részére, melyek közül kettő kitért az új uniós jogszabály tényleges érvényesülésének a kérdésére is, az egyik a részkárokat illető elévülési problematikát illeti,³⁵ a másik pedig azt, hogy a Bizottság

³² Az ítélet 25. pontja

³³ Az ítélet 33. pontja

³⁴ Paul Roubier: *Le droit transitoire. Conflits des lois dans le temps*. 2em.ed. Paris, Dalloz Sirey, 1960 (újabb kiadása Dalloz 2008)

³⁵ Összeegyeztethető-e a 2014/104 irányelv 10. cikkének (2) bekezdésével vagy az EUMSZ 102. cikkel, valamint a tényleges érvényesülés elvével azok a nemzeti rendelkezések, és azok azon értelmezése, amely a szubjektív elévülési idő megkezdése szempontjából lényeges, »károkozás ismeretét« ahhoz köti, hogy a károsult tudomással bír azokról az »egyes részkárokról«, amelyek az elhúzódo vagy folyamatos versenyellenes magatartás időtartama alatt fokozatosan következnek be (mivel az ítélkezési gyakorlat azon a feltételezésen alapul, hogy a szóban forgó kártérítési követelés egészében véve megosztható), és amelyek [azaz a károk] tekintetében – függetlenül attól, hogy a károsultnak tudomása van-e az EUMSZ 102. cikk általános megsértéséből eredően bekövetkezett kár pontos terjedelméről – különböző szubjektív elévülési idők veszik kezdetüket, azaz azok a nemzeti rendelkezések és azok azon értelmezése, amely lehetővé teszi, hogy a saját ár-összehasonlító szolgáltatásnak előnyösebb módon

előtti eljárás alatt a cseh Ptk. szerint az elévülés nem nyugszik.³⁶ Továbbá két kérdést visszavont a fent említett Volvo ítélet meghozatalát követően.

Az EUB az előzetesen feltett kérdések átfogalmazását követően³⁷ arra koncentrált, hogy a 2013. februárja és 2017. júniusa közötti, a Bizottság határozata szerinti folyamatos jogsértés miatt keletkezett károkat részkárookra bontani és ezekhez egyenként különböző elévülési időpontokat rendelni, összeegyeztethető-e az uniós joggal. Nem az elévülés az alapkérdés, még csak nem is az időbeli kollízió, a régi vagy új jog alkalmazása, hanem a kártérítés esedékessé válása a részkárokat illetően. Ez a jelen ügyben tisztán nemzeti anyagi jogi kérdés. Mit jelent a részkár és miért kell a folyamatos kártérítés esetében részkárookra bontani a követelést, nem fejt ki az előzetes döntéshozatal kérelem.

Az EUB szerint az időközi kollíziós kérdéstől függetlenül már a szóban forgó irányelv előtti, úgynevezett régi, nemzeti jogszabállyal szemben is követelmény volt az egyenértékűség és a tényleges érvényesülésének biztosítása, ezért az elévülési idő kezdő időpontját, az elévülés nyugvásának vagy megszakadásának időtartamát és feltételeit meghatározó nemzeti szabályozást már a 2014/104/EU irányelv átültetési határidejének lejárta előtt is hozzá kellett igazítani az uniós versenyjog követelményeihez, valamint a versenyjogi szabályoknak az érintett személyek általi alkalmazásával elérni kívánt célokhoz, annak érdekében, hogy ne hiúsítsák meg az EUMSZ 101. és 102. cikk teljes körű érvényesülését.³⁸ Az EUMSZ 102. cikkének tényleges érvényesülésével szemben hatna, ha a károsult számára gyakorlatilag lehetetlen vagy rendkívül nehéz lenne az erőfölényben lévő vállalkozás versenykorlátozó vagy visszaélészerű magatartásával okozott károkat érvényesíteni. Az uniós versenyjogi jogsértések bonyolult, összetett ténybeli, gazdasági és jogi elemzést igényelnek, és az információs aszimmetria a károkozó és az egyes károsultak közt rendkívül nehézzé teszik az ilyen jellegű igények érvényesítését. Az a nemzeti jogszabály, amely a hároméves elévülési időt részkárookra rendeli alkalmazni, a folyamatos kárt részekre bontja, és amelynek kezdő időpontja megelőzi a folyamatos károkozás befejeztét, akadályozza az uniós jogérvényesítést az EUB szerint. Az ítélet szövegezésében az a nemzeti elévülési szabály, amelynek kezdő időpontja megelőzi az egységes és folyamatos jogsértés megszűntét, és amely a Bizottság vizsgálata alatt nem nyugodhat és nem is szakadhat meg, azzal a

az EUMSZ 102. cikk megsértésével történő elhelyezésén és megjelenítésén alapuló versenyellenes magatartás eredményeként bekövetkezett kárral kapcsolatos kártérítési követelés esetében az elévülési idő e magatartás befejezését megelőzően kezdődjön meg?

³⁶ Ellentétesek-e a 2014/104 irányelv 10. cikkének (2), (3) és (4) bekezdésével vagy az EUMSZ 102. cikkel, valamint a tényleges érvényesülés elvével az olyan nemzeti rendelkezések, amelyek szerint a kártérítési követelések esetében a szubjektív elévülési idő három év, és azon a napon kezdődik, amelyen a károsult tudomást szerzett vagy tudomást szerezhetett volna a részkárról, és arról, hogy ki köteles azt megtéríteni, azonban nem veszi figyelembe i. a jogsértés megszűnésének időpontját, ii. azt, hogy a károsult tudomással bír a magatartás versenyszabályokat sértő jellegéről, és amelyek alapján ugyanakkor iii. nem nyugszik, és nem szakad meg a három éves elévülési idő a Bizottság előtti azon eljárás időtartamára, amelynek tárgya az EUMSZ 102. cikk továbbra is megvalósuló megsértése, valamint iv. nem tartalmaznak arra vonatkozó szabályokat, hogy az elévülési idő nyugvása legkorábban a jogsértés tárgyában hozott határozat jogerőre emelkedése után egy évvel érhet véget?

³⁷ Az ítélet 42. pontja

³⁸ Az ítélet 52. pontja

következménnyel járhat, hogy ez az elévülési idő jóval a jogsértést megállapító bizottsági határozat elfogadása előtt lejár, ami közvetlenül érintené a károsult azon lehetőségét, hogy az ilyen határozatot követően kártérítési keresetet nyújtson be (*follow-on damages action*), ennélfogva pedig rendkívül nehézé tenné a teljes körű kártérítés követeléséhez való jogának gyakorlását. A károsult fél ugyanis a Bizottság vagy valamely nemzeti hatóság határozatának hiányában általában nehezen tudja bizonyítani az EUMSZ 101. cikk (1) bekezdésének vagy az EUMSZ 102. cikknek a megsértését.³⁹

Az elévülés szubjektív időpontját illetően az EUB abból indul ki, hogy a Bizottság jogsértést megállapító határozatának közzététele az az időpont, amely releváns az elévülés szubjektív határidejének a kezdetéhez, hiszen ebből a határozatból derül ki a jogsértés, a károkozó személye és az okozati összefüggés. Természetesen nem kizárt, hogy a károsult tudomással bír ezekről a tényekről a Bizottság határozatát megelőzően is, de ezt a károkozónak kell bizonyítania (az ítélet indoklás nem tér ki ennek jogi alapjára, forrására, különös figyelemmel arra, hogy eljárásjogi követelményt fogalmazott meg a tagállam jog alkalmazása kapcsán).

Az EUB szerint fontos, hogy a Bizottság előtti eljárás alatt az elévülés ideje nem folyhat, különben gyakorlatilag lehetetlenné vagy rendkívül nehézé tenné az ugyanezen jogsértés miatt elszenvedett kár megtérítésének követeléséhez való jog gyakorlását⁴⁰. Az EUB szerint ilyen jellegű károkozások esetében az elévülés nem kezdődhet meg a folyamatos károkozás megszűnése előtt. Mivel az irányelv átültetésére vonatkozó időpontban a folyamatos jogsértés még nem szűnt meg, ezért az elévülés meg sem kezdődhetett.⁴¹ Másként fogalmazva az EUB a jogsértést folyamatosnak minősítette, ami tények értékelését illeti, és ezzel az átminősítésével írta felül a cseh jog szabályát, amely nem folyamatosnak tekintette az ilyen típusú károkozást. A károkozó magatartás folyamatossá történő minősítésével az EUB második lépésbenarra a következtetésre jutott, hogy az alapügyben az irányelv 10. cikke alkalmazandó, mivel az irányelv a károkozás megszűnésének időpontjában – a folyamatos jogsértés végén – már hatályban volt. Jóllehet az irányelv esetében magánszemélyek a köztük folyamatban lévő perben nem hivatkozhatnak annak horizontális alkalmazására, az EUB már többször megerősítette, hogy ez nem zárja ki azt a kötelezettséget, hogy az eljáró nemzeti bíróság a nemzeti jogszabályt az alkalmazandó irányelvvel összhangban alkalmazza.⁴²

Az EUB értelmezésével a 2013-ban kezdődött folyamatos károkozást az időközben megalkotott és hatályba lépett uniós irányelv alkalmazása alá vonta azzal, hogy a folyamatos károkozás esetében a károkozás megszűnésének az időpontja az, amikor az elévülés megkezdődhet, és ezzel a korábbi cseh jog alkalmazásának mellőzésére

³⁹ Az ítélet 62. pontja

⁴⁰ Az ítélet 81. pontja

⁴¹ Az ítélet 87. pontja

⁴² „A Bíróság ítélkezési gyakorlatából az is kitűnik, hogy magánszemélyek közötti olyan jogvita keretében, mint amelyről az alapügyben szó van, a nemzeti bíróság köteles adott esetben az át nem ültetett irányelv átültetési határidejének lejártától kezdve úgy értelmezni a nemzeti jogot, hogy a szóban forgó helyzetet azonnal összeegyeztethetővé tegye ezen irányelv rendelkezéseivel, anélkül azonban, hogy a nemzeti jogot *contra legem* értelmezné (lásd ebben az értelemben: 2022. június 22-i *Volvo és DAF Trucks* ítélet, C-267/20, EU:C:2022:494, 77. pont).” Vö. Az ítélet 93. pontja.

kötelezte a cseh bíróságot. Figyelemre méltó, hogy az indokolás során nagy hangsúlyt kapott a fogyasztóvédelem terén is ismert információs aszimmetria körülménye, továbbá az uniós szabályok tényleges érvényesülésének biztosítása és követelménye.

3.2. Nissan ügy. A zaragozai kereskedelmi bíróság által előterjesztett előzetes döntéshozatali kérelem arra irányul, hogy a spanyol versenyhatóság döntésének közzétételétől, vagy pedig annak nemzeti bírósági felülvizsgálatában hozott végső bírói döntése időpontjától számítandó az elévülés kezdő időpontja, a kártérítési per indítására rendelkezésére álló elévülési idő. A C-21/24. számú *Nissan* ügyben⁴³ azt is kérdezi a spanyol bíróság, meg kell-e várni a kártérítési kereset bírósághoz való benyújtásához a közigazgatási szankció jogerőre emelkedését, ez alatt a bírósági felülvizsgálatot érti a bíróság, vagy éppen ellenkezőleg, ha a nemzeti versenyhatóság határozatának teljes egészében történő közlésének időpontját kell tekinteni. Ez a határozat már tartalmazza a versenyjogi jogsértés elkövetőinek személyét, a jogsértés pontos időtartamát és a jogsértéssel érintett termékeket, és ezek az információk elegendőek a kártérítési igény bírósági érvényesítéséhez, továbbá ebből eredően a kártérítési igényre vonatkozó elévülési idő is ettől az időponttól kezdődik.

A megkereső bíróság további kérdése arra irányul, hogy az elévülés kezdő időpontja szempontjából a versenyhatóság hivatalos és nyilvános honlapján történő közzétételét egyenértékűnek kell-e tekinteni az Unió Bizottsága által hozott határozat összefoglalójának a Hivatalos Lapban történő közzétételével, tekintettel arra, hogy a nemzeti versenyhatóság határozatainak közzétételére csak a hivatalos honlapon kerül sor? Lényegében van-e különbség az elévülés kezdő időpontja tekintetében, ha a versenyjogi jogsértést a nemzeti versenyhatóság, vagy az Unió Bizottsága állapítja meg.

A főtanácsnoki vélemény szerint a jogsértés ideje és időtartama alapján nem sorolható a 2014/104/EU irányelv alkalmazása alá a tényállás, hiszen 2013-ban már megszűnt a jogellenes károkozó magatartás. Ebből eredően az előzetes döntéshozatalra feltett kérdést „közvetlenül az EUMSZ” alapján javasolja megítélni a főtanácsnok, aki a tényleges érvényesülés elve alapján közelíti meg a kérdést. Értelmezésében ez az elv azt jelenti az EUB korábbi ítélete szerint: „a jogalanyok által az uniós jog közvetlen hatályára alapított jogok védelmét biztosítani hivatott keresetekre vonatkozó szabályok [...] nem lehetnek olyanok, hogy gyakorlatilag lehetetlenné vagy rendkívül nehézé tegyék az uniós jogrend által biztosított jogok gyakorlását”. Másrészt, „a versenyjog területén alkalmazandó nemzeti szabályok nem sérthetik az EUMSZ 101. cikk és az EUMSZ 102. cikk hatékony alkalmazását, és azokat az e területre vonatkozó ügyek sajátosságaihoz kell igazítani, amelyek főszabály szerint összetett ténybeli és gazdasági elemzés lefolytatását teszik szükségessé”.⁴⁴

A főtanácsnok az uniós elévülési jogot az EUB ítéletei alapján értelmezi. Az uniós bírói jog mint „szabály” olvasható ebben a véleményben. Az EUB által

⁴³ A C-21/24. sz. *Nissan* ügy.

⁴⁴ A Főtanácsnok indítványa a *CP kontra Nissan Iberia, S.A.* ügyben (ECLI:EU:C:2025:248) 39. pontja.

meghatározottak szerint az elévülés kezdő időpontját két tény, két kumulatív feltétel határozza meg: az egyik a versenyjogi jogsértés megszűnése, a másik, hogy a károsult tudomással rendelkezzen a kártérítési igény érvényesítéséhez szükséges tényekről.⁴⁵

Az elévülési időt a főtanácsnok akként értelmezi, ami korlátozza a károsult jogait: „az elévülési idő a károsult jogainak korlátozását jelenti, és ezért azt úgy kell értelmezni, hogy biztosított legyen a szükséges hozzáférhetőség, gyorsaság és költséghatékonyság – a Bíróságnak a *pro actione* elvének kedvező megoldást kell előnyben részesítenie”.⁴⁶

A főtanácsnok továbbá hangsúlyozza a nemzeti versenyhatóság és a Bizottság határozata közti különbséget, és ez az egyik indoka, hogy miért nem tartja elfogadhatónak, ha az elévülés kezdő időpontjaként az előbbi határozatának közzétételét kellene alapul venni.⁴⁷ Majd kifejti, hogy a „kártérítési keresetek esetében az elévülési idő kezdő időpontjának a nemzeti versenyhatósági határozat jogerőre emelkedésének időpontjához kötése kedvezőbb a jogbiztonság és a tényleges érvényesülés elve szempontjából, és e megoldás főszabály szerint mind a felperesek, mind az alperesek számára előnyös. Rá kell ugyanis mutatni arra, hogy az elévülési idő éppen a jogbiztonságot szolgálja.”⁴⁸ A követő jellegű kártérítési keresetek hatékonyságának elve által támasztott jogbiztonsági követelményeknek a főtanácsnok szerint a versenyhatósági határozatot felülvizsgáló bíróság jogerős határozata felel meg.⁴⁹

Az EUB ítélete lényegében ugyanarra a végeredményre jutott, mint a főtanácsnok indítványában javasolt, nevezetesen, hogy a spanyol versenyhatóság 2015. szeptember 15-én teljes egészében közzétett határozata nem tekinthető véglegesnek, azért a kártérítési igény elévülésének kezdő időpontjának nem tekinthető az uniós jog szempontjából. Lényeges különbség a két jogi okfejtés közt, hogy az EUB szerint a 2014/104 irányelv alkalmazandó, mivel az irányelv átültetésére megszabott határidőben, 2016. december 27-éig az elévülés el sem kezdődött,⁵⁰ hanem csak ezen időpontot követően. Az EUB eltérő jogi okfejtéssel jutott el az elévülés kezdő időpontjának meghatározásához,⁵¹ jóllehet az ítélet többször utal

⁴⁵ Vélemény 41. pontja: „Ami a kártérítési keresetek megindítására vonatkozó elévülési idő kezdő időpontjának meghatározását illeti, a Bíróság megállapította, hogy két kumulatív feltételnek kell teljesülnie, nevezetesen i. meg kell szűnnie a versenyjogi jogsértésnek (objektív elem), és ii. a károsultnak tudomással kell rendelkeznie a kártérítési kereset megindításához elengedhetetlen információkról (szubjektív elem).” – hivatkozással a (29. lábjegyzetben a *Heureka* ítélet 55. pontjára és az ott hivatkozott ítéletre.)

⁴⁶ Az indítvány 75. pontja

⁴⁷ Az indítvány 85-89. pontjai

⁴⁸ Az indítvány 78. pontja, az EUB ítélete némiképp eltérően látja ezt az ítélet 55. pontjában. Vö.: Bíróság 2025. szeptember 4-i ítélete (Negyedik Tanács) a C-21/24. sz. ügyben (CP és a Nissan Iberia SA) (ECLI:EU:C:2025:659)

⁴⁹ Az indítvány 84. pontja

⁵⁰ Az indítvány 79-80. pontjai.

⁵¹ Az EUB átfogalmazta az előzetes döntéshozatalra vonatkozó nemzeti bírósági kérdéseket is az ítélet 39. pontjában: „Ezen információkból ugyanis az következik, hogy e bíróság többek között azt kívánja meghatározni, hogy CP, aki úgy véli, hogy a CNMC-nek az e hatóság internetes honlapján 2015. szeptember 15-én közzétett és a Tribunal Supremo (legfelsőbb bíróság) 2021-ben hozott ítéletét követően jogerőre emelkedett határozata által megállapított versenyjogi jogsértés miatt kárt

arra, hogy a nemzeti bíróságnak milyen tényeket és körülményeket kell ellenőriznie és értékelnie.⁵² Az EUB érvelésének a nagyon leegyszerűsített lényege akként foglalható össze, hogy a versenyhatóság határozata nem tekinthető véglegesnek a benne szereplő tények tekintetében mindaddig, amíg azt az érintett vállalkozás bíróság előtt megtámadta, és annak bírósági felülvizsgálata nem fejeződött be. Az EUB ítéletében ezt a döntést nevezi „jogerősnek”, amely a határozat bírósági felülvizsgálata tárgyában kerül meghozatalra. Ennek indoka, hogy az Unió Bizottságának döntése kötelező jelleggel bír, és attól nem térhetnek el a tagállami bíróságok, addig ez nem mondható el a nemzeti versenyhatóság közigazgatási döntéséről⁵³ (). Az EUB álláspontja szerint, a kártérítés érvényesítéséhez szükséges „elengedhetetlen információk”⁵⁴, mint versenyjogi jogsértés fennállása, a kár ténye és az okozati összefüggés, a versenyhatósági döntés alapján nem tekinthető „véglegesnek”, annak tartalma nem szolgálhat alapul egy kártérítési per alapjául, mivel az nem bír kötőerővel a kártérítési perben.⁵⁵ Ezért az elévülés kezdő időpontja sem lehet korábbi, mint a versenyjogi hatósági határozat bírósági felülvizsgálat végső bírói döntése, ez már köti a kártérítési per bíróságát. Az ítélet szerint ez a „kötőerő” az, ami az elévülés szempontjából releváns,⁵⁶ ezzel az EUB az elévülés kezdő időpontját ahhoz köti, hogy az alapul fekvő hatósági határozat jogsértésre vonatkozó megállapításai véglegesek legyenek, és a kártérítési perben lényegében felülbírálhatatlanok. Így jut arra a végső döntésre az EUB, hogy „EUMSZ 101. cikket a tényleges érvényesülés elvével összefüggésben, valamint a 2014/104 irányelv 10. cikkének (2) bekezdését úgy kell értelmezni, hogy azokkal ellentétes az olyan nemzeti szabályozás, amely szerint, amint azt a hatáskörrel rendelkező nemzeti bíróságok értelmezik, azon időpont meghatározása során, amelytől kezdve a nemzeti versenyhatóságnak a versenyszabályok megsértését megállapító határozatát követő, e szabályok megsértése miatti kártérítési keresetekre alkalmazandó elévülési idő megkezdődik, úgy tekinthető, hogy az a személy, aki úgy véli, hogy kárt szenvedett, azelőtt szerzett tudomást a kártérítési keresetének benyújtását lehetővé tévő elengedhetetlen információkról, hogy e határozat jogerőre emelkedett volna.”⁵⁷

szenvedett, kérheti-e a neki okozott kár megtérítését, vagy a 2023 márciusában benyújtott kártérítési keresete elévült-e.”

⁵² Az ítélet 60., 78. pontjai.

⁵³ Az ítélet 64. pontja.

⁵⁴ Az ítélet 56. pont és 58. pontjai.

⁵⁵ Így azokban az esetekben, amikor a nemzeti versenyhatóság valamely határozatában megállapított uniós versenyjogi jogsértés esetleges elkövetője megsemmisítés iránti keresettel támadja meg e hatóság e jogsértés jellegére, tárgyi, személyi, időbeli és területi hatókörére vonatkozó megállapításait, aminek következtében az említett jogsértésre vonatkozó kártérítési kereset elbíráló bíróságot nem kötik az említett megállapítások, nem állapítható meg, hogy a károsult e bíróság előtt ténylegesen támaszkodhatna az említett határozatra a jogsértés esetleges elkövetőjével szembeni keresetének alátámasztása érdekében. Vö. az ítélet 65. pontja.

⁵⁶ „E körülmények között meg kell állapítani, hogy mivel a kártérítési kereset elbíráló bíróságot csak akkor köti az érintett jogsértés fennállásának megállapítása, ha a nemzeti versenyhatóság határozata jogerőre emelkedett, a károsult ésszerűen nem tekinthető úgy, hogy tudomást szerzett a kártérítési keresetének e határozat alapján történő benyújtásához elengedhetetlen információkról, következésképpen az elévülési idő nem kezdődhet meg azelőtt, hogy az említett határozat jogerőre emelkedne.” Vö. ítélet 67. pontja.

⁵⁷ Az ítélet 82. pontja.

3.3. Következtetések. Az elévülés kezdő időpontjának minél későbbi időpontra toléása annak érdekében, hogy az uniós jog feltétlenül érvényesülést kapjon, az egyik vissza-visszatérő érv az EUB ítéleteiben és a főtanácsnoki véleményekben. A másik érv az elévülés kezdő időpontjának kitolása mellett az uniós versenyjogi szabályok hatékonyságának a biztosítása, a harmadik pedig azon uniós versenypolitika megvalósítása, hogy a közjogi és magánjogi igényérvényesítés integrált legyen. A negyedik érv az elrettentés a jogsértéstől, és a kártérítés biztosítása a versenyjogi jogsértéssel érintettek számára. Mindezeket az elvárásokat, célokat és politikákat a hatékony jogérvényesítés biztosításával, a Charta 47. cikkének szabályával indokolják. Ehhez járul még az a gondolat, hogy a versenyjogi jogsértések bonyolult, gazdaságilag komplex elemzést, felmérést, vizsgálatot és értékelést kívánnak meg, melyet nehéz egy polgári perben a vélelmezett károsultnak bizonyítania, és amely nem várható el egy „mindennapi”, vagy „átlagos” piaci szereplőtől, aki a piacon aktív.

Ennek a fényében a szubjektív alapú elévülési kezdő időpontjának megítélése során nem elegendő, hogy a károsult tudomással rendelkezzen vagy kellő körülmények esetén tudomással bírjon azokról a tényekről, amelyek a kártérítési igényét megalapozzák, hanem az is szükséges, hogy a kártérítés megalapozottságát egy közhatalommal felruházott szerv állapítsa meg határozatában, mint például a Bizottság vagy a nemzeti versenyhatóság.

Ez fontos különbség az elévülés nemzeti és uniós felfogása közt, az uniós jogban a tények ismerete önmagában nem elegendő az elévülés megindulásához, hanem olyan közhatalmi határozat, döntés szükséges, amely a jogi minősítést is tartalmazza, ez az, ami mérvadó a magánjogi igény érvényesítéséhez. Ez utóbbi követelmény messze túlmegegy a polgári jogi kártérítési igény érvényesíthetőségének a kritériumain, hiszen a polgári perben a felperest terheli a tényállás előadása és az erre vonatkozó bizonyítékok előterjesztése, amelyekről – az alperesi védekezés tükrében – a polgári jogi bíróság tud dönten a kártérítési igényről.

El kell ismerni, az elévülés lehetetlenné teheti az igény érvényesítését, feltéve, ha a kötelezett arra hivatkozik, illetve adott jogrendszerekben, ha az időmúlásnak ezt a kérdését a bíróságnak hivatalból kell vizsgálnia. Ez az elévülés fontos következménye, hogy az igény bíróság előtt nem érvényesíthető.

4. Fogyasztóvédelem

4.1. Profit Credit Slovakia. A fogyasztóvédelem terén hozott egyes korábbi EUB ítéleteket egy külön írásban már bemutattuk, a jelen írásban visszatérünk a korábbi írásunkban már ismertetett⁵⁸ C-485/19. számú Profi Credit Slovakia ügyre, annak jelentőségére való tekintettel⁵⁹. A 2021. április 22-én meghozott, előzetes

⁵⁸ A korábbi esetjog bemutatásra került a jelen írásban is említett C-486/19-es üggyel együtt: Csehi Zoltán: Európai uniós fogyasztóvédelem és az elévülés legújabb bírói gyakorlata, In: *SALUS VOCALIS. Csegöldi indulás - Győri érkezés. Ünnepi tanulmányok Fazekas Judit tiszteletére*, (szerk.: Keserű Barna Arnold – Szoboszlai-Kiss Katalin – Németh Richárd) Győr, Universitas-Győr Nonprofit Kft, 2023, 69-80. o.

⁵⁹ Andreas Piekenbrock: Die Verjährung des Bereicherungsanspruchs im Lichte der Klauselrichtlinie – Fortsetzung, *Zeitschrift für das Privatrecht der Europäischen Union (GPR)*, 2021/4, 178-182. o.

döntéshozatal iránti kérelem tárgyában hozott ítéletében a szlovák Ptk. jogalap nélküli gazdagodásra vonatkozó elévülési szabályait ismerhetjük meg. Az elévülés hároméves objektív jellegű, tehát az elévülés kezdő időpontját a jogalanyok szubjektív észlelésétől függetlenül számítandó, és ennek az elévülési szabálynak az uniós joggal való összeegyeztethetőségéről mondott ítéletet az európai bírói fórum. A fogyasztónak a tisztességtelen szerződési feltételből eredő teljesítés megtérítéséhez való joga abban az esetben is elévül az alkalmazandó szlovák szabály szerint, ha maga a fogyasztó nincs abban a helyzetben, hogy alaposan megvizsgálja a tisztességtelen szerződési feltételt, és ez az elévülési idő akkor is telik, ha a fogyasztó nem tudott a szerződési feltétel tisztességtelen jellegéről. Kérdés, hogy ez az elévülési szabály sérti-e az Alapjogi Charta 47. cikkében biztosított hatékony jogvédelmet? A szlovák Ptk. jogalap nélküli gazdagodás visszakövetelésére vonatkozó elévülési szabályai részletes és polgári jogi szempontból magas szintű szabályozást tartalmaznak, az előzetes döntéshozatali kérelemben leírtak szerint.

A szlovák Ptk. 107. cikk első és második bekezdésének rendelkezései értelmében a jogalap nélküli gazdagodás jogcímén fennálló visszatérítéshez való jog megszűnik: *egyrészt kétéves, úgynevezett „szubjektív” elévülési idő leteltével, amely akkor kezdődik, amikor az érintett tudomást szerez a jogalap nélküli gazdagodásról, és azonosítja azt a személyt, aki az ő kárára gazdagodott.*⁶⁰ Ebből a szempontból az alapperben határidőn belül került benyújtásra a kereset, mivel kevesebb mint két év telt el az alapeljárás felperese által kapott információ és a keresetének benyújtása (2017. május 2.) között. A másik szlovák elévülési szabály egy hároméves, úgynevezett „objektív” elévülési időt határoz meg, amely a jogalap nélküli gazdagodás bekövetkeztének napján kezdődik. A vizsgált ügyben ez a határidő már lejárt, mivel több mint három év telt el az alapügy tárgyát képező díjak megfizetése és a kereset benyújtása között. Egy harmadik szabály szerint „szándékos” jogalap nélküli gazdagodás esetén tízéves az „objektív” elévülési idő. Ez a tíz év szintén a jogalap nélküli gazdagodás bekövetkeztétől kezdődik; a jelen ügyben ez a határidő még nem járt le.

A hároméves objektív határidő attól az időponttól indul, amikor az alaptalan gazdagodás bekövetkezett, és az elévülés hatálya abban az esetben is bekövetkezik, ha maga a fogyasztó nem tudja megítélni, hogy valamely szerződési feltétel tisztességtelen, vagy nem volt tudomása a szóban forgó szerződési feltétel tisztességtelen jellegéről. Az EUB továbbá abból indult ki, hogy miként a szlovák alapperben, hosszú távú hitelszerződések esetében, az elévülés minden egyes – később jogosulatlanul minősített – fizetésnél értékelendő, jöllehet ennek vizsgálatát az előterjesztő bíróság keretébe utalja az EUB. De előállhat az az eset, hogy a szerződés megszűnése előtt egyes fizetések tekintetében beáll az elévülés a jogalap nélküli gazdagodás alapján. Ezt az elévülési szabályt, a részfizetésekre vonatkozó egyedi elévülést, az EUB akként minősíti, amely „szisztematikus jelleggel megfoszthatja a fogyasztókat annak a lehetőségétől, hogy az említett irányelvekkel ellentétes szerződéses feltételek alapján teljesített fizetések visszatérítését

⁶⁰ Az ítélet 10. pontja.

követelhessék.”⁶¹ Az EUB következtetése szerint az ilyen „eljárási szabályok” (sic!)⁶², rendkívül nehezé teszik azon jogok gyakorlását, amelyeket a 93/13/EGK irányelv vagy a 2008/48/EK irányelv biztosít a fogyasztó számára, és ennek következtében az ilyen szabályok sértik a hatékony érvényesülés elvét⁶³. A tényleges érvényesülés elvével ütközik az ilyen objektív jellegű szabályozás az EUB ítéletének rendelkező része szerint.

Kérdésként felmerül, vajon más lett volna az EUB értelmezése, ha nem hosszú távú, három évet meghaladó hitelszerződésről lett volna szó, és így az objektív elévülés határidő csak a szerződés megszűnése után járt volna le? Az is felvethető, hogy a tagállami jog olyan esetleges értelmezése, amely szerint az egyes részteljesítések után az elévülés nem kezdődik meg külön-külön, hanem valamennyi utólag jogosulatlanul minősített fizetés esetében – valamennyi fizetésre alkalmazva – csak a szerződés megszűnése után, szintén az uniós jogba ütközne-e? Lehet, hogy a tagállami jog ilyen értelmezése már az uniós joggal összhangban állna, és nem sérti az uniós jog tényleges érvényesülésének elvét. De egyáltalán, melyik időpontban következett be a gazdagodás ilyen esetekben, a fogyasztó által teljesített fizetések időpontjában, vagy csak később, a felek közti végső elszámoláskor, amely időpontban a felek közti követelések egyenlege megállapítható?

4.2. C-484/21. számú ügy. A 93/13/EGK irányelv értelmezése kapcsán újra foglalkozott az EUB az elévüléssel, a C-484/21. számú ügyben⁶⁴, melyet 2024. április 25-én hirdetett ki.⁶⁵ Az EUB szerint⁶⁶ a szerződés megkötésének időpontja, és a szerződésben előírt költségek megfizetésének időpontja „önmagában nem képezheti az elévülés kezdő időpontját”.⁶⁷ A releváns időpont az EUB szerint „az érintett szerződési feltétel tisztességtelen jellegét megállapító és azt ezen okból semmisnek nyilvánító határozat jogerőssé válása”, hiszen a fogyasztó számára ebben az időpontban válik egyértelművé a támadott szerződéses feltétel jogszabályba ütköző jellege. „Ennélfogva a fogyasztónak főszabály szerint ezen időponttól kezdve áll módjában hatékonyan érvényesíteni a 93/13/EGK irányelv által számára biztosított

⁶¹ Az ítélet 63. pontja.

⁶² Az ítélet francia változatában „modalités procédurales” olvasható, amely nem felel meg a magyar szövegnek.

⁶³ Az ítélet 64. pontja

⁶⁴ A C-484/21. sz. *Caixabank* ügyben 2024. április 25-én hozott ítélet (ECLI:EU:C:2024:360)

⁶⁵ Előterjesztett első kérdés: „Összeegyeztethető-e [az Európai Unió Alapjogi Chartájának] 38. cikkével, az uniós jog tényleges érvényesülésének elvével, valamint a 93/13 irányelv 6. cikkének (1) bekezdésével és 7. cikkének (1) bekezdésével az, hogy az olyan tisztességtelen feltétel pénzügyi következményei, mint amilyen a költségek visszakövetelésére irányuló igény, elévülésének ideje azon időpont előtt kezdődik, amely időpontban az említett szerződési feltételt tisztességtelen jellege miatt semmisnek nyilvánították?”

⁶⁶ Előterjesztett harmadik kérdés: „Összeegyeztethető-e [az Európai Unió Alapjogi Chartájának] 38. cikkével, az uniós jog tényleges érvényesülésének elvével, valamint az 93/13 irányelv 6. cikkének (1) bekezdésével és 7. cikkének (1) bekezdésével az, ha hosszú futamidejű szerződésben előírják, hogy a jelzálogjog alapítása céljából fizetett költségek visszakövetelésére vonatkozó bírósági igény elévülési ideje a kifizetés időpontjában kezdődik, tekintettel arra, hogy a tisztességtelen feltétel joghatása ebben az időpontban megszűnik, és nem áll fenn e feltétel újbóli alkalmazásának kockázata?”

⁶⁷ Az ítélet 31. pontja.

jogokat, következésképpen pedig ekkor kezdődhet meg a visszatérítés iránti igény elévülési ideje, amely igény fő célja azon jogi és ténybeli helyzet helyreállítása, amelyben a fogyasztó az említett feltétel hiányában lett volna” – fogalmaz a döntés⁶⁸. Az ítélet rendelkező része keretek közé, speciális tényállási elemekre alapítja ezt az értelmezést, mivel egyrészt (i) költségek visszatérítésére irányul, amelyeket a fogyasztó a közte és az eladó vagy szolgáltató között létrejött szerződés megkötésének időpontjában fizetett meg; (ii) egy olyan szerződési feltétel alapján, amelynek tisztességtelen jellegét az e költségek megfizetését követően hozott jogerős bírósági határozat megállapította; (iii) és a 93/13/EGK irányelv 6. cikkének (1) bekezdésén és 7. cikkének (1) bekezdésén alapul az igény.

A bírói okfejtés szerint a szóban forgó költségek kifizetésének időpontjában, illetve még azt megelőzően a fogyasztónak még nem volt tudomása vagy észszerűen tudomása sem lehetett az említett feltétel tisztességtelen jellegéről, hiszen e szerződéses feltétel semmisségét csak egy későbbi határozat állapította meg. Ez alapján az elévülés kezdő időpontja ilyen jellegű költségek visszakövetelése iránt a vonatkozó tisztességtelen szerződési feltétel érvénytelenségét kimondó jogerős bírói ítélettel indul csak meg. A fogyasztó esetében nem elegendő tehát a tényállási elemek teljes ismerete az elévülés kezdetéhez, hanem a konkrét szerződési kikötés tisztességtelenségének bírói megállapítása, a jogerős ítélet időpontja az, amely ezt az elévülést megindítja. A nevezett irányelv 6. és 7. cikkének ilyen értelmezése messze túlmutat azok tartalmán és irányán, különös tekintettel arra, hogy maga az irányelv nem szabályozza az elévülést, így az EUB a fogyasztói jogok hatékony érvényesítésére vonatkozó gyakorlati kérdéseket is konkretizálja.

A fogyasztói igények érvényesíthetőségének időbeli korlátai a fenti döntésekkel újra jelentősen kitágultak, időben meghosszabbítottak. Jóllehet vannak ítéletek, amelyek a fogyasztói jogokat nem abszolút jognak tekintik és a jogbiztonság szempontjából elismeri a jogvesztő határidők érvényességét.⁶⁹

5. Záró gondolatok

Mi az indoka, hogy ezeket az eltérő jogterületről származó szabályokat egy írás keretében tárgyaltuk? Jóllehet mindegyik az időmúlás és a jogérvényesítés viszonyára vonatkozik, a legfőbb célunk az volt, hogy bemutassunk bizonyos „áthallásokat” az egyes uniós és tagállami jogterületek közt. Ilyen például a fent említett a jogsértés „folyamatossága” és az egyes követelések esedékessé válása közti hasonlóság. Az elmúlt néhány év uniós bírósági joggyakorlata jelentős mértékben átalakította az elévülésről eddig kialakult jogi megoldásokat. A több jogterületen jelentkező változás párhuzamosan zajlik, mind a közjogi, mind a magánjogi igényérvényesítések esetében, a tagállammal szemben vagy a gazdasági vállalkozással, illetve a fogyasztói igények terén, de időben többé-kevésbé párhuzamosan. Ezek a változások így jobban érthetőek, mert az eljáró uniós bíróság

⁶⁸ Az ítélet 32. pontja.

⁶⁹ Lásd a C-698/18. sz. ügyben az EUB ítélet (ECLI:EU:C:2020:537) 56. pontját.

előtti párhuzamos esetekről van szó. Az uniós jogban eddig csak az elévülés jogbiztonságot szolgáló célja, funkciója fogalmazódott meg, a többi funkcióról nem olvashatunk. Számos uniós norma esetében nem egyértelmű, hogy a jogszabályi határidő „indikatív”, tájékoztató célú, vagy szigorú időtartamot nevesít. Az elévülés kezdő időpontja alapvetően szubjektív jellegűvé vált, kivéve, ha a mértékadó időpont a Bizottság hivatalos határozatának nyilvánosságra hozatala, amely egy objektív idő, amelyhez az a vélelem kapcsolódik, hogy a jogosult tudomással bír mindarról, ami az igénye érvényesítéséhez szükséges. Az uniós jog és a tagállami anyagi- és eljárásjogi szabályai, mint például a jogerős határozatokhoz fűződő jogerő közti ellentmondások esetében az uniós jog feltétlen elsőbbséget kap a teljes érvényesülés érdekében. Az uniós versenyjog magánjogi kártérítési joggyakorlatában és az uniós fogyasztóvédelemben egymást követik az elévülést tovább fejlesztő jogesetek, amelynek mintha „hólabda hatása” lenne.

Az uniós jogi normák feltétlen érvényesülésének imperatív kényszere mellett, az információs aszimmetria összeköti a fogyasztói igényérvényesítést a versenyjogi kártérítéssel érintett vállalkozásokkal. Az elévülés kezdő időpontjának meghatározásának szempontjai is számos közös vonást mutatnak, nem elegendő a tények ismerete, hanem közhatalmi, hatósági vagy bírói döntés szükséges ahhoz, hogy az elévülés elkezdődjön. Ezen túlmenően egyes esetekben az eljárásra vonatkozó ítéletbeli elvárások, megfogalmazások is túlmutatnak az elévülés anyagi jogi vonatkozásain. A fent bemutatott esetekből talán jobban érhető, hogy az EUB előtt párhuzamosan zajló eljárásokban hasonló vagy azonos, az elévülést érintő kérdések miként változnak és kapnak újabb és újabb megfogalmazást, miként gazdagodnak illetve vesznek új irányokat. Egy-egy gondolat, miután megfogalmazódott egy előzetes döntéshozatali kérdés megválaszolása során, táptalajra talál egy másik uniós jogterületen. A nemzeti jog elévülési szabályozása, a bírósági jogérvényesítés nem harmonizált eljárási rendelkezései így egy folyamatosan változó uniós környezetben értelmezendők.

Irodalomjegyzék

- Bíró György: A kötelmi jog alapintézményei – Az elévülés. In: A magánjogi kodifikáció eredményei: Miskolci konferenciák 2006-2007. Tanulmánykötet. (szerk. Pusztahelyi Réka), Miskolc, Novotni Alapítvány, 2008, 241-255.
- Bíró György: Az elévülés intézménye. In: Publicationes Universitatis Miskolciensis Series Juridica et Politica XXVI. évf. 2008/2. kötet, 541-557.
- Bíró György: Az elévülés szabályai az új Ptk.-ban, In: Ünnepi tanulmányok Prugberger Tamás professzor 70. születésnapjára (szerk. Csák Csilla), Miskolc, Novotni Alapítvány, 2007. 50-60.
- Bíró György: Elévülés a mellékkövetelések és a járulékos követelések esetében (szerzőtárs: Pusztahelyi Réka), *Advocat, Borsod- Abaúj-Zemplén Megyei Ügyvédi Kamara lapja*, XV. évf., 2012/1-4. szám, 6-14.
- Csehi Zoltán: Európai uniós fogyasztóvédelem és az elévülés legújabb bírói gyakorlata, In: SALUS VOCALIS. Csegöldi indulás – Győri érkezés. Ünnepi tanulmányok Fazekas Judit tiszteletére, (szerk.: Keserű Barna Arnold –

- Szoboszlai-Kiss Katalin – Németh Richárd) Győr, Universitas-Győr Nonprofit Kft, 2023, 69-80. <https://doi.org/10.59199/salusvocalis.2023.09>
- Piekenbrock, Andreas: Die Verjährung des Bereicherungsanspruchs im Lichte der Klauselrichtlinie – Fortsetzung, Zeitschrift für das Privatrecht der Europäischen Union (GPR), 2021/4, 178-182. <https://doi.org/10.9785/gpr-2021-180412>
 - Pusztahelyi Réka: A követelés bírósági eljárásban való érvényesítése - egy elévülést megszakító ok margójára, Miskolci Jogi Szemle, 2014/2. 76–94.
 - Pusztahelyi Réka: A magánjogi elévülés. Miskolc, Novotni Alapítvány, 2015.
 - Remien, Olivier (Hg.): Verjährungsrecht in Europa – zwischen Bewährung und Reform, Tübingen, Mohr Siebeck, 2011.
 - Roubier, Paul: Le droit transitoire. Conflits des lois dans le temps. 2em.ed. Paris, Dalloz Sirey, 1960 (újabb kiadása Dalloz 2008).
 - Zimmermann, Reinhard: Comparative Foundations of a European Law of Set-Off and Prescription. Cambridge University Press, 2002. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511495113>
-
-